

Державний вищий навчальний заклад
"Запорізький національний університет"
Міністерства освіти і науки України

**НАУКОВІ ПРАЦІ
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЗАПОРІЗЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Випуск XXVII

Запоріжжя

2009

УДК 94:061.231.013(477)

А.

УСТАНОВЧІ ТА ІНКОРПОРАЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА

У статті розглядаються статуту та інкорпораційні документи Українського історичного товариства (УІТ). УІТ було створено у США у 1963 р. і об'єднало багатьох провідних українських вчених. Ці документи є важливим джерелом для вивчення діяльності УІТ.

Ключові слова: Українське історичне товариство, діаспора, установчі документи

Неабияке значення для розуміння мотивації та змісту діяльності будь-якої організації на добровільній основі членів, є статутні та програмні документи, які є важливою частиною її діяльності. Подібні документи є важливим історичним джерелом при вивченні діяльності

створює в тій чи іншій мірі більшість дослідників [1, с.83], бо саме статuti, а для деяких організацій і програмні статті визначають стратегію та напрями діяльності.

Крім статутів, засади діяльності Українського історичного товариства визначалися також комунікативними (зверненнями) та програмними статтями, що обумовлювали основні напрямні функціонування Товариства. Статті і звернення, що мали характер програм на тому чи іншому етапі діяльності, друкувалися на сторінках "Бюлетеню" УІТ та журналу "Український історик". Діяльність Товариства протягом понад 45 років свідчить про правильність прийнятих напрямних.

Важливість статутів для товариств, особливо тих, що функціонували поза Україною, визначалася не лише тим, що в статутах містилося розуміння засад та напрямних діяльності, форм праці, категорії та складу членства, керівні органи і способи контролю за їх діяльністю [2, с.43]. Зрозуміло, що статuti є важливою складовою джерельної бази досліджень про наукові установи. Ці документи мали важливе значення для легалізації діяльності організації в країнах поселення з усіма набутими від такої легалізації перевагами. Наприклад, відновлення Наукового товариства ім. Шевченка в Німеччині в 1947 р. відбулося на основі статуту НТШ, що був основою діяльності в Україні, і товариство не було зареєстроване владою Німеччини. Тому при перенесенні централі до Сарселю і купівлі там будинку НТШ не могло стати власником, бо не було на той час зареєстрованим ні німецькою, ні французькою владою [3, с.155]. Статут НТШ в Німеччині був "достосованим до діяльності на чужині ухвалою Загальних Зборів Товариства дня 9-го квітня 1949 р. та до відносин у ЗДА ухвалами Загальних Зборів Товариства в Нью Йорку дня 26-го січня 1957 р., дня 28-го листопада 1964 р., дня 25-го грудня 1968 р і дня 20-го вересня 1975 р." [4]. Члени Української вільної академії наук на початку створення організації у 1946 р. прийняли "Тимчасове положення про Українську Вільну Академію Наук", яке складалося з дванадцяти пунктів і обумовлювало основи діяльності Академії [5, с.139]. Пізніше, при створенні УВАН у США вже під час другого засідання організаційної групи одним із перших було розглянуто питання про статут [6, с.105]. 25 серпня 1950 р. [7, с.108-109] було прийнято рішення про новий статут [8, с.181-183], а також розглядалося питання легалізації Академії. Але статут було прийнято лише першого червня 1957 р. [8, с.181]. Отже, з усталенням діяльності і прийняттям статутів українські наукові організації в США мали можливість бути офіційно зареєстрованими як неприбуткові, і звільнюватися від податків.

УІТ, як і всі інші наукові установи в діаспорі, потребувало статуту як основного документу та основи для легалізації. Функції першого статуту виконав документ, в якому проголошувалося створення Українського історичного товариства та основні завдання його діяльності – "Українське історичне товариство (Комунікат)", підписаний членами Ініціативної групи і розісланий 25 грудня 1964 року, та опублікований у 1964 р. в "Українському історик" [9, с.1]. Автором тексту був Любомир Винар, редакційні правки перед публікацією робив Олександр Оглоблин. В "Комунікаті" зазначалося, що членами Товариства можуть стати "...історики й дослідники допоміжних історичних наук, а також ті особи, як цікавляться історією України загальною історією та бажають причинитися до розвитку української історичної науки у вільному світі" [9, с.1]. Серед завдань, які УІТ ставило перед собою, були:

1. Об'єднувати істориків, а також активних прихильників української історичної науки.
2. Пильнувати й боронити інтереси вільної української історичної науки та її краді традиції.
3. Нотувати й виправляти фальшиві й тенденційні інтерпретації історії України в історичних працях ОРСР і в вільному світі.
4. Видавати і розбудовувати історичний журнал "Український історик" і допомагати у виданні монографічних праць з історії України.
5. Сприяти виявленню, реєструванню й вивченню джерельних матеріалів до історії України в закордонних архівах і бібліотеках.
6. Співпрацювати з українськими науковими установами у вільному світі і налагоджувати зв'язки з чужинськими історичними товариствами" [9, с.1].

"Комунікат" підписали сімнадцятеро провідних українських вчених того часу: Марко Антонович, Богдан Винар, Любомир Винар, Ілля Витанович, Олександр Домбровський, Михайло Ждан, Ігор Каменецький, Роман Климкевич, Петро Курінний, Михайло Міллер, о. Іриней Назарко, Олександр Оглоблин, Євген Овчарук, Ярослав Пастернак, Наталія Полонська-Василенко, Микола Чубатий. Отже, цим документом проголошувалося створення професійного історичного товариства, основні напрямні його діяльності, закладалося до вступу нових членів, але не було конкретизації багатьох аспектів діяльності організації, які традиційно містить статут. Не зважаючи на це, "Комунікат" виконував функції статуту до 1967 р. Так як один із осередків Товариства діяв на чолі з Наталією Полонською-Василенко на європейському терені в Німеччині, "Комунікат" було перекладено на німецьку мову з метою легалізації УІТ в Європі, але ні тоді, ні пізніше європейські члени Товариства не стали легалізувати УІТ. Однією з причин було те, що легалізація відбулася б у певній країні, а вчені мешкали в різних, і в такій легалізації не було потреби.

У травні 1965 року членам Товариства було розіслано "Обіжний лист", який мав статутний характер. Обіжний лист складався з кількох частин, які визначали засади діяльності УІТ, між котрими був розділ про членство (пояснювалося, що члени УІТ мали бути рекомендовані членом Управи, або при його відсутності в певній місцевості – членом Товариства), розмір членських внесків та про створення представництв УІТ. В цьому ж документі повідомлялося про те, що "в найближчому часі має бути створена Статутова комісія" для підготовки Статуту УІТ [10, с.266]. В грудні 1965 року в "Українському історик" членів Товариства було

повідомлено про створення Статутової комісії, до якої увійшли Любомир Винар, Олександр Домбровський, Петро Ісаїв, Ігор Каменецький, Володимир Кисілевський [11, с.110]. Дорадниками у процесі підготовки статуту були також відомий діяч НТШ і член УІТ юрист за фахом Ярослав Падох, багатолітній голова УВАН і президент УІТ історик Олександр Оглоблин, активний член НТШ, відомий економіст та історик економіки, багатолітній член НТШ Ілля Витанович.

У березні 1967 р. у "Бюлетені УІТ" для обговорення було надруковано проект Статуту [12, с.47-49]. Тоді ж постало питання назви об'єднання та її англомовного перекладу – при його обдумуванні було розглянуто назви інших подібних наукових інституцій. Для англомовної зразком послугувала назва найпотужнішої наукової організації істориків на північноамериканському континенті – Американської історичної асоціації (American Historical Association), хоча були також думки пов'язати в назві Україну – як терен дослідження з Америкою – територією, де відбувалися дослідження – Українське Американське Історичне Товариство (за аналогією з Українською Американською Асоціацією Університетських Професорів, що вже існувала на той час, а також з історичними товариствами інших народів – Американським Ірландським Історичним Товариством, Франко-Американським Історичним Товариством, Польським Американським Історичним Товариством, Американським Чехословацьким Історичним Товариством та ін.). Але, так як товариство мало об'єднати вчених з різних країн і континентів, було вирішено зупинитися на існуючій назві.

Згідно з першим розділом статуту "Назва, мета і завдання Товариства", який складався з 4-х підпунктів, затверджувалася назва організації, тереном діяльності проголошувалися США та інші країни проживання членів. Зазначалося, що мовою публікації досліджень є українська або англійська, але праці "в деяких випадках [...] можуть друкуватися іншими мовами" [12, с.47]. Тут пропонувалися до обговорення завдання УІТ, які передбачали:

а. Об'єднувати істориків, дослідників допоміжних історичних наук, а також активних прихильників історичної науки.

б. Сприяти дослідкам над історією України і Східної Європи, а теж історією української громади в США та Європі. Сприяти виявленню, реєструванню і вивченню джерельних матеріалів до історії України і Східної Європи в закордонних архівах і бібліотеках.

г. Проводити видавничу діяльність, в міру можливості видавати періодичні видання і монографічні праці, як теж допомагати у виданні праць з історії України і Східної Європи.

г. Співпрацювати з іншими науковими установами у вільному світі" [12, с.47-48].

Як бачимо, завдання Товариства в проекті статуту були сформульовані без патріотичних наголосів (порівняно з пп. 2 і 3 "Комунікату"). Було визначено коло досліджень, де робився акцент на вивченні проблем історії України та Східної Європи. Важливою складовою завдань ставало дослідження українців у західних архівах. Акцентування уваги на історії України та Східної Європи було пов'язане з об'єктивними науковими потребами. На цей час подібна проблематика в США чи Канаді не визнавалася науковим теблшментом: за згадкою Марти Богачевської, в середині 1960-х років вона "мала труднощі помістити рецензію в американському слов'янознавчому журналі на радянську книжку про Галичину, бо, мовляв, тема надто вузька. Це був також час, коли запропонована мною тема докторської праці про націоналізм була відкинена як завузька, яка не підготує мене належно до кар'єри в галузі історії" [13, с.9]. Про складнощі з впровадженням українознавчої тематики в неукраїнське наукове життя згадував і Любомир Винар [14, с.19]. В проекті Статуту пропонувалося також сприяти дослідженню української громади в США – це було зроблено через необхідність тематикою досліджень поєднати країну, де мала відбуватися легалізація, з дослідницькою практикою [15].

В окремому підрозділі Статуту "Членство" визначалися основні категорії членів: почесних, звичайних та членів-прихильників, а також умови та порядок їх обрання. Членство не обмежувалося представниками лише української науки – членами могли стати вчені різних національностей, які працювали в галузі історії України чи історії Східної Європи. Статут також визначав права членів, які різнилися в залежності від категорії членства. Обумовлювалися в Статуті й членські внески (вкладки), що встановлювався Управою Товариства і включали передплату журналу. Припинити членство в Товаристві можна було як за власним бажанням, так і з ініціативи Управи в разі несплати членських внесків (з правом апеляції виключеного до Загальних Зборів).

У проекті Статуту визначалися керівні органи Товариства – Управа, Загальні Збори, Контрольна Комісія. Пропонувався склад Управи: голова, секретар-скарбник та семеро членів. Загальні збори мали скликатися раз на чотири роки. В разі потреби могли бути скликані надзвичайні збори на домагання 80% членів Товариства. Припинити існування Товариства могли Надзвичайні збори, 75% учасників яких проголосувало б за це. В такому випадку майно товариства переходило б на ціль, визначену Надзвичайними зборами. Також в проекті Статуту зазначалося, що майно складалося з членських вкладок, добровільних внесків, видань Товариства та нерухомості. Прийнятий невдовзі Статут Товариства мав лише формальні біжніости з проектом.

В західних країнах, зокрема в США, податкове законодавство передбачає те, що громадські організації – благодійні, релігійні, наукові, освітні та інші одержують статус неприбуткових (non-profit organization), які не лише самі звільнені від оподаткування на будь-які фінансові надходження до власних фондів, а й надають можливість людям чи установам, що жертвують на діяльність цієї установи, суму пожертви не

датковувати (tax exempt organization). Це вигідно й особі, що складає пожертву, і тим організаціям, що мають статус неподаткових – музеям, університетам, різноманітним громадським та церковним організаціям. Таким чином, притримуючись християнських харитативних традицій західного суспільства держава стимулює фінансову підтримку малоприбуткових установ. Тому офіційна державна реєстрація Товариства як неприбуткової організації була дуже важливою. Зареєстроване в одному штаті, Товариство визнавалося офіційно існуючим на всій території країни, тому можна було зареєструвати один осередок УІТ, щоб мати офіційну реєстрацію всього Товариства.

Перша реєстрація відбулася 31 липня 1972 р. у штаті Колорадо, де мешкала частина членів УІТ і в Денвері існував перший досить активний осередок Товариства [16; 17, с.283]. Для реєстрації за законодавством штату члени осередку УІТ Любомир Винар, Богдан Винар (був головою осередку) та Ростислав Кузьмич (всі на той час – мешканці штату Колорадо) як відповідальні особи подали підготовлені на основі Статуту "Статті для інкорпорації", в яких, згідно державних вимог, основний наголос робився саме на фінансову частину діяльності установи [18]. В дванадцяті статтях, крім формулювання назви (ст. 1) та визначення цілей діяльності Товариства (ст. 3), визначався час його існування як постійний (ст. 2), подавалася офіційна адреса та офіційний представник – Богдан С. Винар (ст. 4). Визначався також склад Управи (board of directors) місцевого осередку на Колорадо з поданням прізвищ та адрес – Любомир Винар, Богдан Винар, Ростислав Кузьмич (ст. 6). З обумовлених фінансових аспектів підкреслювалося, що нічого із фінансових надходжень установи не буде використано для заробітку та розподілене між членами і будь-якими приватними особами, за винятком того, що установа може виплатити розумну компенсацію за надані послуги та робити розподілення відповідно до сформульованих цілей. Зазначалося, що діяльність установи не буде скеровано на пропаганду, що установа не буде втручатися до будь-яких політичних компаній, і не буде робити будь-яких дій, що заборонені установам, звільненим від податку. У випадку розпуску Товариства Управа забезпечить погашення його боргів і зобов'язань, або згідно з рішенням Управи може фінансово підтримати іншу організацію, яка буде на той час кваліфікуватися як звільнена від податків (ст. 7). Тут також зазначалося, що установа може приймати пожертви, гранти, спадки, внески всіх видів, які може використовувати згідно зі своїми завданнями. Товариство користується всіма повноваженнями, які мають неприбуткові організації, створені у відповідності до законодавства штату Колорадо (ст. 8) [18]. Товариству дозволялося укладати різноманітні контракти і угоди, якщо вони відповідали його завданням і сприяли їх досягненню (ст. 9), а також оплачувати послуги чи допомогу осіб, якщо вона сприяє виконанню завдань Товариства (ст. 11). При цьому зауважимо, що ніхто з членів Управи за весь час існування Товариства не одержував подібних компенсацій. Відповідно до загальних формулювань при реєстрації неприбуткових організацій, Управі Товариства надавалося право опрацювання такого статуту, який би сприяв досягненню поставлених цілей, а також обирати потрібну кількість членів Управи та інших керівних органів, а також забезпечити спосіб їх вибору чи визначення (ст. 10). Змінити реєстраційні статті можна було спеціально для цього скликаних зборах за рішенням не менш як 50% членів Управи (ст. 12). В 1974 р. у щорічному звіті було вказано третім членом Управи осередку УІТ в Колорадо відомого українського бібліолога, члена УВАН у США та інших установ Лева Биковського [19].

Товариство розвивалося і продовжувало працю, але було вирішено, що існуючі інкорпораційні документи не передбачали всіх потреб. В 1974 році секретар УІТ Л. Винар планував переїзд до Денверу, тому саме там були прийняті зміни до Статуту осередку УІТ в Денвері (якими, між тим, керувалося в своїй діяльності Товариство в цілому) і 10 жовтня їх було офіційно зареєстровано [20]. Ці доповнення були оформлені у вигляді Статуту ("Constitution and Bylaws"), в якому уточнювалися категорії членства, уточнювалася відповідальність членів Управи та її Президії. Категорій членів пропонувалося чотири. Основу складали повні (дійсні) члени (активні вчені-дослідники), асоціативні члени (члени-любители, що цікавилися історією), члени-прихильники (що підтримували діяльність Товариства) та почесні члени. Всі категорії членів, за винятком почесних, мали сплачувати членські внески. Особу увагу було присвячено обговоренню проведення зборів та виборів. При цьому передбачалося, що збори можуть відбуватися і шляхом листування, повідомлення про їх проведення має бути розіслане не пізніше, ніж за 45 днів до призначеного часу, на спеціальні збори – не пізніше як за місяць до них. Для проведення виборів до керівних органів обиралася з'єднана номінаційна комісія, яка мала відповідальність за їх проведення. Серед членів номінаційної комісії не могло бути членів діючої Управи, а також осіб, що пропонувалися до нового складу останньої. Особим пунктом обумовлювалося створення спеціальних комітетів (комісій), зокрема Видавничого. Двома заключними параграфами розглядалася можливість змін і доповнень до статуту та умови розпуску Товариства.

Обставини склалися так, що науковий секретар Товариства не став переїжджати до Колорадо. Було вирішено остаточно зареєструвати Товариство в Огайо. 23 грудня в офісі Державного секретаря штату було прийнято документ про офіційну реєстрацію Товариства в цьому штаті як неприбуткової організації [21]. За законодавством штату для реєстрації, як і в Колорадо, були подані короткі "Статті інкорпорації", які означали назву, офіційну адресу і цілі діяльності установи, в яких до п'яти, сформульованих у попередніх документах, додалася шоста з формулюванням можливості займатися іншою діяльністю, але не для заробітку [21]. Відповідальними за реєстрацію Товариства були професори Кентського державного університету Любомир Винар, професор того ж університету Осип Мартинюк та професор Джон Керол університету в Клівленді Михайло Пап. Відповідальною за діяльність Товариства особою перед урядом штату Огайо ставав Л. Винар [22]. До реєстраційних документів згідно з вимогами докладався англomовний ва-

ріант Статуту [23], який мав дещо спрощений вигляд порівняно з відповідним документом, зареєстрованим у Колорадо. Цей документ залишав незмінними головні засади діяльності Товариства. Він тепер складався з семи параграфів. Перший визначав назву організації. В другому були без змін (порівняно попередніми) сформульовані завдання. Збільшилась кількість членів – їх тепер було п'ять категорій – почесні, дійсні (active), члени-кореспонденти (що мешкали в інших країнах), члени-прихильники (supporting members) – особи, що цікавилися діяльністю товариства, включаючи непрофесіоналів, та колективні (інституційні) члени – будь-які організації, що підтримували завдання УІТ. Наголошувалося, що лише почесні та дійсні члени мали право обирати і бути обраними до керівних органів Товариства. Пізніше життя змісило зменшити кількість категорій – бо активно працюючи історики були дійсними членами, незважаючи на місце чи країну поселення. Четвертий розділ визначав, що раз на чотири роки в грудні або іншому, визначеному Управою, місяці мали відбуватися Загальні Збори Товариства. П'ятий розділ визначав керівні органи УІТ, які залишилися без змін. Президент, віце-президент та ексекютивний секретар складають Президію УІТ. Керівні органи обиралися на 4 роки і шостий розділ визначав порядок їх обрання – більшість голосів, одержаних внаслідок таємного голосування почесних і дійсних членів. Для визначення осіб, що мали бути подані до виборчих списків секретар-скарбник УІТ мав не пізніше, ніж за два місяці до виборів, розіслати членам Управи бланки, куди кожен мав вписати свою пропозицію щодо кандидата на кожну посаду. Останніми розділами Статуту визначалися порядок його зміни чи доповнень – на будь-яких зборах при згоді двох третин членів та умови розпуску Товариства.

Як бачимо, всі варіанти статуту або інкорпораційних статей відповідали потребам часу і, якщо йшло про реєстраційні документи, вимогам штату, де відбувалася реєстрація (Колорадо або Огайо). В усіх статутних документах залишалися незмінними завдання товариства як основа його діяльності. Фінансові аспекти, на яких був зроблений наголос в інкорпораційних статтях в Денвері, обов'язкові для реєстрації в Колорадо, по-суті, були обов'язковими для діяльності всіх звільнених від сплати податку організацій США і фінансова діяльність УІТ ними визначається до сьогодні. Визначення категорій членства в статуті інкорпораційних документах часами різнилися, що було пов'язане з пошуками оптимального варіанта для поєднання в УІТ як вчених, інших дослідників, так і людей, які безпосередньо не займалися науковими дослідженнями, але цікавилися ними і могли підтримати Товариство фінансово. Таким чином, через категорії членства Товариство намагалось залучити додаткові кошти на розвиток діяльності УІТ. Цей процес продовжувався і в кінці 1970-х років шляхом листовного обговорення питання.

Джерела та література

1. Заремба С. Церковно-історичне та археологічне товариство в Києві // Київська старовина. – 1995. – №1.
2. Герич Ю. Статуту Наукового товариства ім. Шевченка у Львові // Український історик. – 1973. – Ч.1-2.
3. Жуковський А. З історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові / Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Ред. О. Купчинський. – Львів, 1998.
4. Статут Наукового товариства ім. Шевченка в США. – Б.м., б.р.
5. Атаманенко А. "Бюлетень Української вільної академії наук" за 1946 рік як джерело до вивчення розвитку української історичної науки в діаспорі // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип.7. – Український археографічний збірник. – Т.10. – Київ; Нью-Йорк, 2002.
6. Протокол другої наради організаційної групи УВАН у ЗДПА 10 січня 1950 р., Нью-Йорк // Вісті УВАН / Ред. О. Домбровський. – Ч.4. – Нью-Йорк, 2007.
7. Протокол конференції дійсних членів УВАН у США, 25 серпня 1950 р., Нью-Йорк // Вісті УВАН. – Ч.4.
8. Статут Української Вільної Академії Наук у США // Вісті УВАН / Ред. О. Домбровський. – Ч.3. – Нью-Йорк, 2004.
9. Українське історичне товариство (Комунікат) // Український історик. – 1964. – Ч.4.
10. Українське Історичне Товариство. Обіжний лист, ч.1. 28.V.1965 // Матеріали до історії Українського Історичного Товариства. Ред. А. Атаманенко. – Нью-Йорк; Острог, 2006.
11. Українське Історичне Товариство. Обіжний лист, 1.XII.1965 // Український історик. – Т.2. – 1965. – Ч.3-4.
12. Проект Статуту Українського Історичного Товариства. Бюлетень УІТ, рік I, ч.3 // Матеріали до історії Українського Історичного Товариства. Ред. А. Атаманенко. – Нью-Йорк; Острог, 2006.
13. Богачевська М. Передумова наукових товариств – наука // Сучасність. – 1980. – №1.
14. Винар Л. Як народилась Асоціація університетських професорів (До історії УААУП) // Українсько-Американська асоціація університетських професорів. Статті і матеріали / Редактор Ася Гумецька, редактор-консультант Атаманенко. – Нью-Йорк; Торонто; Острог, 2008.
15. Інтерв'ю з проф. Л. Винарем 27 січня 2009 р. (Архів автора).
16. Архів УІТ. – Ф. "Організаційні документи". – Спр. "Інкорпорація". – Nonprofit Certificate of Incorporation.
17. Обіжник. 26.III.1972 // Матеріали до історії Українського Історичного Товариства. Ред. А. Атаманенко. – Нью-Йорк; Острог, 2006.
18. Архів УІТ. – Ф. "Організаційні документи". – Спр. "Інкорпорація". – Articles of incorporation of Ukrainian Historical Association, Inc.
19. Архів УІТ. – Ф. "Організаційні документи". – Спр. "Інкорпорація". – State of Colorado. 1974 Annual Report – Corporation (Non-profit).
20. Архів УІТ. – Ф. "Організаційні документи". – Спр. "Інкорпорація". – Non-profit Certificate of Amendment.
21. Архів УІТ. – Ф. "Організаційні документи". – Спр. "Інкорпорація". – Certificate #461210.
22. Архів УІТ. – Ф. "Організаційні документи". – Спр. "Інкорпорація". – Articles of Incorporation.
23. Архів УІТ. – Ф. "Організаційні документи". – Спр. "Інкорпорація". – Original Appointment of Agent.